

TÜRKİYE'DE LİSE EĞİTİMİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: Yapısal Bir Değerlendirme

YUSUF ALPAYDIN, RIZA AKKAYA

- ♦ Mevcut ortaöğretim sisteminde hangi yapısal sorunlar öne çıkmaktadır?
- ♦ Bu sorunların eğitim sistemi ve öğrenciler üzerindeki etkileri nelerdir?
- ♦ Ortaöğretim sisteminde karşılaşılan bu sorunlara yönelik başlıca iyileştirme alanları nelerdir?

Türkiye'de ortaöğretim sistemi –eğitim politikalarının temel bileşenlerinden biri olarak– öğrencilerin akademik, mesleki ve toplumsal hayata hazırlanmasında önemli bir rol üstlenmektedir. 4+4+4 modeliyle yapılandırılan on iki yıllık zorunlu eğitimin üçüncü aşamasını oluşturan bu kademe genellikle dört yıl sürmekte, hazırlık sınıfı bulunan okullarda ise beş yıla kadar uzayabilmektedir.

Ortaöğretim, öğrencilere yalnızca bilgi aktarımı sağlamakla kalmayıp onların düşünsel, sosyal ve kişisel gelişimlerini desteklemeyi de hedefleyen bir eğitim sürecini kapsamaktadır. Bu yönüyle bireylerin topluma katılımı ve yükseköğretime geçiş süreçlerinde belirleyici bir işlev görmektedir.

Sistem; genel, mesleki ve dini ağırlıklı programlar sunan çeşitli okul türlerinden oluşmakta olup öğrencilerin akademik düzeyde ilerlemelerini ve belirli alanlara yönelmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak bu yapıya rağmen ortaöğretim sürecine ve çıktılarının niteliğine ilişkin yapısal değerlendirmeler son yıllarda daha görünür hale gelmiştir. Özellikle zorunlu eğitimin süresi ve kapsamına yönelik tartışmalar kamuoyunda dikkat çekmektedir. Milli Eğitim Bakanı Yusuf Tekin'in "Zorunlu eğitimin çok olduğunu, yakında bunun tartışmaya açılacağını ben de tahmin ediyorum. Bu kadar uzun bir süre standart bir eğitime çocukları tabi tutmak doğru olmayabilir" şeklindeki açıklamaları, mevcut sistemin bazı yönlerinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine işaret eden görüşlerin ifadesi olarak değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede ortaöğretim sistemine ilişkin mevcut durumun ele alınması, karşılaşılan temel sorun alanlarının belirlenmesi ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ortaöğretimin, bireylerin hem yükseköğretime hem de iş hayatına geçişlerini destekleyen işlevsel bir yapıya kavuşması sistemin genel etkinliği açısından önem taşımaktadır.

YUSUF ALPAYDIN

Lisans eğitimini 2003'te Boğaziçi Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü'nde, yüksek lisansını 2006'da aynı üniversitede yetişkin eğitimi programında tamamladı. Doktora çalışmasını 2013'te İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi programında Türkiye'de yükseköğretim sistemi ve emek piyasası arasındaki ilişkileri konu alan teziyle bitirdi. 2003-2014 arasında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarında okul rehber öğretmeni olarak görev yaptı. 2014'te Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak göreve başladı. Halen bu kurumda çalışmaktadır. 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Oxford Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bulundu. Mesleki yaşamı ile birlikte eğitim ve bilim alanında faaliyet gösteren çeşitli sivil toplum kuruluşlarında ve akademik dergilerde aktif rol aldı. Örgün ve yaygın eğitimle ilgili çok sayıda araştırma, program geliştirme ve uygulama projelerini yürüttü. Eğitim politikaları, eğitim-istihdam ilişkileri, yükseköğretim ve bilim politikaları konularında araştırma ve yayın çalışmalarına devam etmektedir.

RIZA AKKAYA

Lisans derecesini 2008'de Atatürk Üniversitesi Matematik Öğretmenliği programında tamamlamıştır. Akademik kariyerine Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı'nda devam etmiş ve 2015'te yüksek lisans derecesini elde etmiştir. 2021'de Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı'ndan doktora derecesini alarak eğitim bilimleri alanında derinlemesine bilgi ve deneyim kazanmıştır. Akkaya, akademik çalışmalarında özellikle eğitim yönetimi ve liderliği, karar alma süreçleri, eğitim politikaları, öğretmen eğitimi, yenilikçi uygulamalar, eğitim istatistiği ve matematik üzerinde yoğunlaşmaktadır.

TABLO 1. GENEL ORTAÖĞRETİM KAPSAMINDA FAALİYET GÖSTEREN OKULLARA İLİŞKİN VERİLER (2023-2024)

Okul Türleri	Okul	Derslik	Öğretmen	Öğrenci
Anadolu Lisesi	2.926	60.744	122.910	1.833.069
Fen Lisesi	366	6.528	9.699	143.152
Sosyal Bilimler Lisesi	95	1.874	2.919	40.665
Güzel Sanatlar Lisesi	105	1.130	2.527	18.166
Spor Lisesi	101	1.270	1.611	24.244
Çok Programlı Anadolu Lisesi (Genel Ortaöğretim Programı)	-	-	-	102.449
Müzik ve Sahne Sanatları Lisesi	14	53	1	786

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2023/24, (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2024)

* Çok programlı Anadolu liseleri, Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı olarak faaliyet göstermektedir.

Bu perspektif Türkiye’de ortaöğretim sisteminin mevcut durumunu değerlendirmeyi ve bu bağlamda öne çıkan tartışma başlıklarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

TÜRKİYE’DE ORTAÖĞRETİM SİSTEMİ

Türkiye’de ortaöğretim sistemi, ilköğretim temeline dayanan ve en az dört yıllık zorunlu bir öğrenim sürecini içeren temel bir eğitim kademesidir. Bu sistem, örgün ve yaygın eğitim modelleri doğrultusunda yapılandırılmış; genel ortaöğretim, mesleki ve teknik ortaöğretim ile din öğretimi kurumlarının tamamını kapsayan bütüncül ve çok boyutlu bir yapıyı temsil etmektedir.

Genel ortaöğretim, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Ortaöğretim Genel Müdürlüğüne bağlı olarak faaliyet gösteren Anadolu, fen, sosyal bilimler, güzel sanatlar ve spor liseleri olmak üzere beş farklı okul türünden oluşmaktadır. Bu okul türlerinde eğitim süresi genellikle dört yıl olup belirlenen kontenjanlar çerçevesinde tamamında ya da bir kısmında hazırlık sınıfı uygulanabilmektedir. Bu kurumlar öğrencilere ortaöğretim düzeyinde ortak bir genel kültür kazandırarak onları yükseköğretime, mesleğe, toplumsal yaşama ve iş dünyasına hazırlamayı amaçlamaktadır. 2023-2024 eğitim öğretim dönemi itibarıyla genel ortaöğretim kapsamında faaliyet gösteren resmi okul türlerine ilişkin sayısal veriler Tablo 1’de sunulmuştur.

Türkiye’de mesleki ve teknik eğitim, ortaöğretim düzeyinde resmi veya özel örgün eğitim kurumlarında ve mesleki açık öğretim lisesi aracılığıyla verilmektedir. Örgün mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları mesleki ve teknik Anadolu lisesi, çok programlı Anadolu lisesi, mesleki eğitim merkezi, mesleki açık öğretim lisesi ile özel eğitime ihtiyaç duyan bireyler için özel eğitim meslek lisesi, özel eğitim meslek okulu ve özel eğitim uygulama okuludur. Resmi ve özel mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında genel olarak üç farklı program türünde mesleki eğitim yapılmaktadır. Bunlar; okul tabanlı mesleki eğitim olarak Anadolu meslek programı ve Anadolu teknik programı, iş yeri tabanlı olarak mesleki eğitim merkezi programıdır.

Anadolu meslek programı, ortaokul sonrası öğrencilerin ikamet adreslerine göre sınavsız ya da okulun özelliğine göre merkezi sınav puanına göre yerleştiği program türüdür. Dört yıllık eğitim süresinin ilk üç yılında öğrenciler okulda akademik derslerinin yanı sıra teorik ve uygulamalı meslek derslerini almaktadır. Bu programda öğrenciler 9. sınıfta geniş tabanlı alan eğitimi alırken 10. sınıftan itibaren dal eğitimine devam etmektedir. 12. sınıfta ise haftada üç gün işletmelerde beceri eğitimi ve iki gün de okulda teorik ve uygulamalı meslek eğitimi almaktadır. Anadolu meslek programı, beceri eğitimi odaklı müfredatıyla öğrencileri öncelikle istihdama hazırlamayı amaçlamaktadır.

TABLO 2. MESLEKİ VE TEKNİK ORTAÖĞRETİM KURUMLARINA İLİŞKİN VERİLER (2023-2024)

Okul Türleri	Okul	Derslik	Öğretmen	Öğrenci
Çok Programlı Anadolu Lisesi (Mesleki ve Teknik Anadolu Programı)	652	8.929	15.384	56.496
Mesleki Eğitim Merkezi	377	2.442	8.710	421.520
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	2.394	47.302	106.089	1.045.836
Araştırma Geliştirme Eğitim ve Uygulama Merkezi	1	31	20	136
Özel Eğitim Meslek Lisesi/Okulu	532	4.044	9.469	26.622

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2023/24.

Anadolu teknik programı, ortaokul sonrası öğrencilerin merkezi sınav puanına göre yerleştiği program türüdür. Dört yıllık eğitim süresi boyunca öğrenciler, okulda akademik derslerin yanı sıra teorik ve uygulamalı meslek derslerini almaktadır. Bu programda öğrenciler 9. sınıfta geniş tabanlı alan eğitimi alırken 10. sınıftan itibaren dal eğitimine devam etmektedir. Öğrenciler meslek alanlarında becerilerini geliştirmek için ise işletmelerde 40 iş günü staj yapmaktadır. Anadolu teknik programı, meslek derslerinin yanı sıra genel bilgi derslerine yoğun ağırlık veren müfredatıyla öğrencileri öncelikle yükseköğretime hazırlamayı hedeflemektedir.

Mesleki eğitim merkezleri, ortaokul mezuniyeti şartıyla kayıt alan iş yeri tabanlı bir mesleki eğitim programıdır. Bu programa 14 yaş ve üzeri kişiler kayıt yaptırarak çıraklık eğitimine başlayabilmektedir. Dört yıllık eğitim süresi boyunca öğrenciler meslek alanlarında bir işletmeyle yapılan sözleşme doğrultusunda haftada dört gün işletmelerde mesleki eğitim ve haftada bir gün de okulda genel bilgi dersleriyle mesleklerine ilişkin teorik eğitim almaktadır. Öğrenciler bu programda beceri sınavlarını başarmaları durumunda 11. sınıfın sonunda kalfalık ve 12. sınıfın sonunda da ustalık yeterliliğini kazanmaktadır. Mesleki eğitim merkezi programı yapısı itibarıyla öğrencilerini istihdama hazırlamaktadır.

Türkiye'de mesleki ve teknik ortaöğretim 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu çerçevesinde Anadolu meslek ve Anadolu teknik programlarında 53 meslek alanı altında 114 farklı dalda, mesleki eğitim merkezi programında 39 meslek alanı altında 193 farklı dalda ve özel eğitim meslek okullarında 18 meslek alanı altında 27 farklı dal-

da mesleki ve teknik eğitim verilmektedir. Bu kapsamda 2023-2024 eğitim öğretim dönemi itibarıyla resmi mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarının sayısal dağılımına ilişkin veriler Tablo 2'de sunulmuştur. İmam hatip liseleri, Din Öğretimi Genel Müdürlüğüne bağlı Anadolu imam hatip liseleri bünyesinde imam hatip, uluslararası, yabancı dil hazırlık, fen ve sosyal bilimler, hafızlık, geleneksel ve çağdaş görsel sanatlar, müzik ve spor gibi çeşitli programları sunmaktadır. Bu okullarda öğrenim süresi genellikle dört yıl olup yabancı dil hazırlık sınıfı bulunan kurumlarda bu süre beş yıla çıkarılmaktadır.

Öğrenciler fen ve sosyal bilimler, yabancı dil, hafızlık, sanat ve spor gibi alanlardaki akademik derslerle birlikte imam hatip meslek dersleri olarak hem mesleki hem de yükseköğretime yönelik kapsamlı bir hazırlık sürecini tamamlamaktadır. 2023-2024 eğitim öğretim dönemi itibarıyla Din Öğretimi Genel Müdürlüğüne bağlı ortaöğretim kurumlarının program türlerine göre dağılımına ilişkin veriler Tablo 3'te sunulmuştur.

TABLO 3. DİN ÖĞRETİMİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE BAĞLI ORTAÖĞRETİM KURUMLARINA İLİŞKİN VERİLER (2023-2024)

Okul Türleri	Okul	Derslik	Öğretmen	Öğrenci
Anadolu İmam Hatip Lisesi	1.706	37.263	51.409	441.570
Anadolu İmam Hatip Lisesi (Yabancı Uyruklular)	16	414	459	1.382
Çok Programlı Anadolu Lisesi (Anadolu İmam Hatip Programı)	-	-	-	3.238

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2023/24.

* Çok programlı Anadolu liseleri, Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı olarak faaliyet göstermektedir.

TABLO 4. ORTAÖĞRETİM KURUMLARININ TÜRLERİNE GÖRE OKUL, DERSLİK, ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ SAYILARI İLE YÜZDELİK DAĞILIMLARI (2023-2024)								
Kurum Türü	Okul	Yüzde	Derslik	Yüzde	Öğretmen	Yüzde	Öğrenci	Yüzde
Genel Ortaöğretim	3.607	39	71.599	42	139.667	42	2.162.531	52
Mesleki ve Teknik	3.956	43	62.748	36	139.672	42	1.550.610	37
Din Öğretimi	1.722	18	37.677	22	51.868	16	446.190	11
Toplam	9.285	100	172.024	100	331.207	100	4.159.331	100

Kaynak: Millî Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2023/24.

Tablolarda sunulan veriler doğrultusunda genel ortaöğretim, mesleki ve teknik ortaöğretim ile din öğretimi kurumlarının ortaöğretim sistemi içindeki nicel ağırlıklarını karşılaştırmalı olarak ortaya koymak amacıyla veriler derlenerek Tablo 4 oluşturulmuştur.

Tabloda sunulan veriler Türkiye'deki ortaöğretim sisteminin üç ana kurumsal bileşeni olan genel ortaöğretim, mesleki ve teknik ortaöğretim ile din öğretimi kurumlarının yapısal kapasitesini ve sistem içindeki görece ağırlıklarını nicel olarak ortaya koymaktadır. Öğrenci sayısı bakımından yüzde 52 oranıyla en geniş paya sahip olan genel ortaöğretim kurumları aynı zamanda derslik ve öğretmen dağılımında da diğer kurum türlerine kıyasla daha yüksek oranlara sahiptir. Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları okul ve öğretmen sayısı açısından genel ortaöğretimle benzer bir düzeyde konumlanmakta ancak öğrenci sayısı bakımından daha düşük bir paya sahiptir. Din öğretimi kurumları ise toplam öğrenci sayısının yüzde 11'ini oluşturmasına rağmen yüzde 22 düzeyindeki derslik oranıyla dikkate değer bir fiziksel altyapı kapasitesine işaret etmektedir.

ORTAÖĞRETİME YÖNELİK SİSTEMSEL DEĞERLENDİRMELER

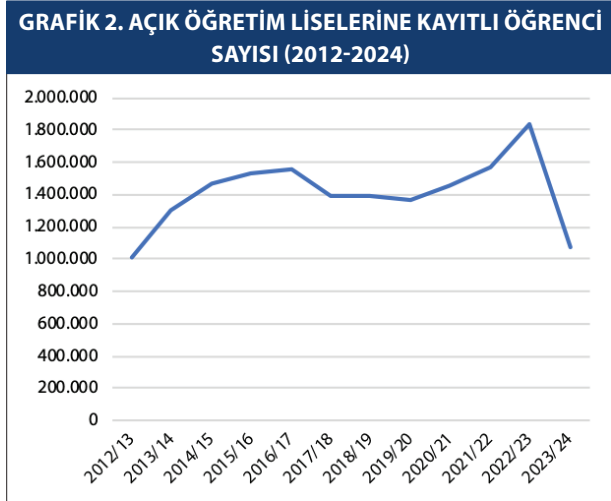
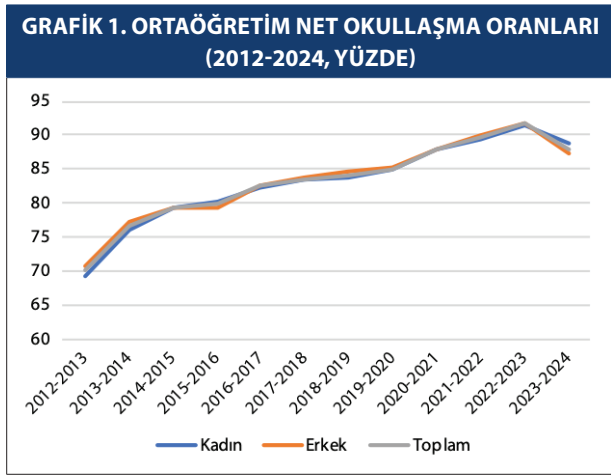
Türkiye'de zorunlu dört yıl olarak sürdürülen ortaöğretim sistemi, öğrencilerin tümünün aynı yapıda ve sürede eğitime yönlendirilmesinin bazı yapısal güçlükler doğurduğu bir alan olarak öne çıkmaktadır. Okula devam etme konusunda gönüllü olmayan öğrencilerin yalnızca yasal zorunluluklar nedeniyle örgün eğitim sisteminde yer almaları hem sınıf içi dinamikleri hem

de genel öğrenme süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bu durum öğrencilerin derse aktif katılım göstermeleri ve eğitim sürecini sahiplenmemeleri nedeniyle sınıf içi disiplin sorunlarının artmasına, akademik motivasyonun belirgin şekilde azalmasına ve devamsızlık oranlarının yükselmesine neden olmaktadır. Ayrıca bu öğrencilerin alternatif eğitim yolları arayışıyla açık öğretim liselerine yönelmeleri giderek yaygınlaşmakta; öğretmenler ise düşük katılım ve davranışsal sorunlarla baş etmek zorunda kaldıkları sınıf ortamlarında mesleki doyum kaybı yaşayarak tükenmişlik hissinde kapılmaktadır. Bu bütüncül etki yalnızca bireysel düzeyde değil aynı zamanda kurumsal öğrenme ortamının niteliği üzerinde de olumsuz yansımalar meydana getirmektedir.

Ortaöğretim sistemi, öğrencilerin ihtiyaç ve eğitimleriyle yeterince örtüşmeyen mevcut yapısı nedeniyle giderek daha fazla sayıda öğrenciyi sistem dışında alternatif arayışlara yönlendirmektedir. Bu durumu destekleyen resmi veriler, örgün ortaöğretimdeki net okullaşma oranlarının 2022-2023 eğitim öğretim döneminde en yüksek seviyeye ulaştıktan sonra 2023-2024 eğitim öğretim döneminde belirgin biçimde düştüğünü ortaya koymaktadır (Grafik 1). Bu düşüş örgün eğitimde kalıcılığı tehdit eden bir kırılma işaret etmekte ve sistemin sürdürülebilirliğini yeniden tartışmaya açmaktadır.

Öte yandan açık öğretim liselerine geçiş yapan öğrenci sayısının aynı dönemde ciddi bir artış göstermesi (Grafik 2) yalnızca öğrenci tercihlerindeki yönelimi değil aynı zamanda örgün eğitim sisteminin öğrenci nezdindeki işlevselliğine dair sorgulamaları da gündeme

getirmektedir. 2022-2023 eğitim öğretim döneminde açık öğretim liselerine kayıtlı öğrenci sayısının yaklaşık 1,8 milyona ulaşması, sistemin mevcut yapısıyla öğrencileri tutmakta ve yönlendirmekte zorlandığını açık biçimde ortaya koymuştur. Bu dramatik artış MEB'in 2023-2024 eğitim öğretim dönemi itibarıyla açık öğretime geçişe yönelik sınırlayıcı müdahalelerde bulunmasına yol açmış ve buna bağlı olarak aynı yıl hem açık öğretimde ciddi bir düşüş hem de örgün eğitimde net okullaşma oranlarında gerileme yaşanmıştır.

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2023/24.

Bu göstergeler öğrencilerin örgün eğitim dışındaki alternatif arayışlara yönelimlerinin artık bireysel tercihlerin ötesinde sistemin yapısal yetersizliklerine karşı bir tepki olarak ortaya çıktığını ve örgün eğitim yapısına yönelik bağlılık düzeylerinin giderek zayıfladığını gös-

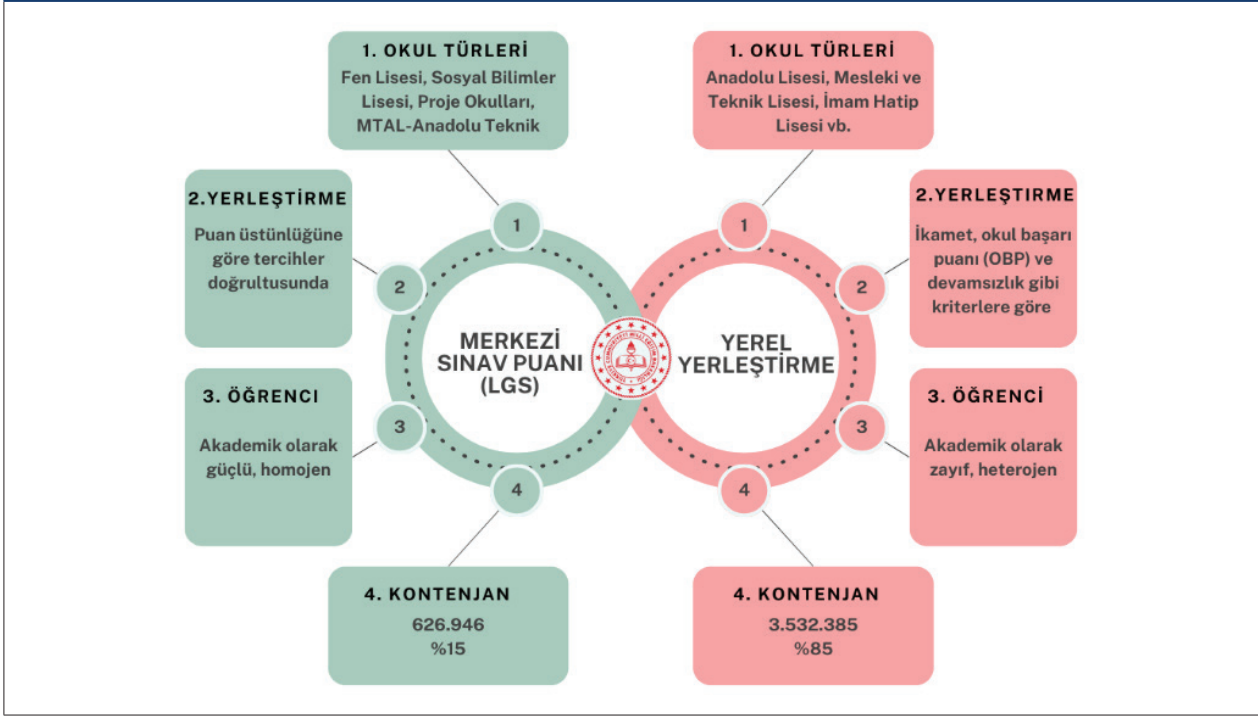
termektedir. Nitekim 2023-2024 eğitim öğretim döneminde açık öğretime geçişin sınırlandırılmasına yönelik alınan idari tedbirler bu yönelimi geçici olarak durdurmuş gibi görünse de söz konusu düzenlemeler sistemdeki derin yapısal sorunları ortadan kaldırmamaktadır. Bu nedenle yalnızca istatistiksel göstergeleri iyileştirmeye yönelik kısa vadeli müdahalelerle yetinmek yerine ortaöğretim sisteminin tamamını kapsayan uzun vadeli, bütüncül ve nitelikli reformlara ihtiyaç duyulmaktadır. Öğrenci profiline duyarlı, yönlendirme temelli, esnek ve kapsayıcı bir eğitim yapısı inşa edilmediği süreçte mevcut kırılmalıkların derinleşerek devam etmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Diğer yandan zorunlu lise eğitiminin yaygınlaşması, kamuoyunda üniversite eğitiminin de benzer biçimde kaçınılmaz ve zorunlu bir aşama olduğu yönünde yerleşik bir algının oluşmasına neden olmuştur. Ancak üniversite eğitiminin –özellikle istihdam garantisi sunmadığı günümüz koşullarında– yükseköğretim diploması ile işsizlik arasındaki ilişki daha karmaşık ve çok boyutlu bir hal almıştır. Bu durum yalnızca yükseköğretim sisteminin çıktılarını değil aynı zamanda ortaöğretim düzeyindeki yönlendirme mekanizmalarının etkinliğini de sorgulanır kılmaktadır. Dolayısıyla ortaöğretim sistemi bireylerin yalnızca bir üst öğrenim kurumuna geçişini değil aynı zamanda yaşamın farklı alanlarında anlamlı ve üretken roller üstlenmelerini sağlayacak bilgi, beceri ve tutumları kazandırmak üzere yeniden yapılandırılmalıdır. Bireylerin farklılaşan öğrenme ihtiyaçlarını ve beklentilerini gözeterek, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik yapının dinamiklerine uyum sağlayabilen esnek, çok boyutlu ve kapsayıcı bir ortaöğretim modelinin inşası artık ertelenemez bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Ortaöğretim Sisteminde Yapısal Ayrışma

Türkiye'deki ortaöğretim sistemi öğrenci yerleştirme süreçlerine göre iki temel bileşene ayrılmaktadır (Şekil 1.) Birinci bileşen fen liseleri, sosyal bilimler liseleri ve bazı proje okulları gibi akademik odaklı ve seçici kurumları kapsamaktadır. Bu okullar merkezi sınav puanı üstünlüğüne göre öğrenci almakta, akademik başarı

ŞEKİL 1. ORTAÖĞRETİM YERLEŞTİRME SİSTEMİNİN İKİ TEMEL BİLEŞENİ

Kaynak: "Ortaöğretime Geçiş Kılavuzu 2024", MEB, e-Okul.

yüksek, hedefleri netleşmiş ve sosyoekonomik olarak daha avantajlı öğrencilerin yoğunlaştığı yapılar olarak dikkat çekmektedir. Gelişmiş fiziksel altyapı, nitelikli öğretmen kadrosu ve yükseköğretime geçişteki başarı oranları bu kurumları diğerlerinden ayırtan temel özellikler arasındadır. Bu öğrenciler eğitimsel destek mekanizmaları ve okul ortamlarının sunduğu fırsatlar sayesinde geleceğe dair daha yüksek beklentiler geliştirebilmekte ve toplumsal statü kazanımı konusunda daha umutlu bir bakış açısı geliştirebilmektedir.

Sistemin ikinci bileşeni ise öğrenci yerleştirmesini esas olarak yerel yerleştirme kriterlerine (ikamet adresi, okul başarı puanı vb.) dayalı olarak gerçekleştiren ve daha geniş bir öğrenci kitlesine erişim sağlayan eğitim kurumlarını kapsamaktadır. Bu okullarda sosyoekonomik ve akademik geçmiş açısından daha heterojen bir öğrenci profili bulunmaktadır. Özellikle ortaokul düzeyinde sınav merkezli yapıdan yeterli kazanım sağlayamayan öğrenciler bu ikinci bileşen içinde yer almakta ve çeşitli başarı baskılarıyla karşı karşıya gelmek-

tedir. Öğrencilerin bu baskılar karşısında öz yeterlik algılarında zayıflama, akademik motivasyonda düşüş ve öğrenmeye yönelik tutumlarında gerileme gözlenebilmektedir. Fiziksel imkanları belirli bir düzeyde olan bu okulların bile bazı öğrenciler tarafından yetersiz algılanması özellikle yükseköğretime erişim konusunda endişe doğurmakta ve prestijli bir üniversiteye kabul edilemeyecekleri yönündeki düşünceler motivasyonlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Standart nitelikteki bir üniversiteden mezun olan bireylerin istihdamda karşılaştıkları güçlükler, öğrencilerde benzer bir gelecek kaygısı oluşturmakta ve bu da zamanla eğitim sürecine ilişkin umutsuzluk duygularını artırmaktadır.

Mesleki ve Teknik Ortaöğretime Dair Temel Gözlemler

Bu umutsuzluk hali zaman zaman mesleki ve teknik eğitimdeki bazı öğrenci gruplarında daha yoğun hissedilebilmektedir. Bu durum yalnızca bireysel düzeydeki akademik farklılıklarla değil aynı zamanda mesleki ve

teknik eğitimin güncel sektör ihtiyaçlarıyla tam örtüşmeyen yapısıyla da ilişkilendirilebilmektedir. Bu kurumlardaki öğrencilerin bir kısmı, akademik derslerde yükseköğretime geçiş için gereken yeterliklere ulaşmada zorlanmakta; aynı zamanda bazı alanlarda mesleki uzmanlık kazanımı açısından da eksiklikler hissedebilmektedir. Bu durum öğrencileri hem akademik hem de mesleki yeterlikler bakımından ikilemede bırakabilmekte, bu da eğitim süreçlerine yönelik motivasyonu olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Ancak bu bağlamda dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da mesleki ve teknik eğitimin istihdamla ilişkisinde, tek başına bu okulların müfredat yapısından kaynaklanan bir uyumsuzluğun yeterli açıklayıcı olmadığıdır. İş gücü piyasasındaki genel dengesizlikler, sektörel istihdam politikaları ve yerel ekonomik koşullar da bu konuda belirleyici olmaktadır. Nitekim bazı mesleki programlar, mezunlarına güçlü istihdam olanakları sunarken diğerleri için bu uyumun zayıf olduğu görülebilmektedir. Dolayısıyla politika yapıcılar açısından mesleki eğitimdeki sorunların tek boyutlu değerlendirilmemesi önemli bir hassasiyet alanıdır.

Ortaöğretimde Öğrenci Yeterlikleri ve Program Uyumluluğu

Ortaöğretim sisteminin ikinci bileşeninde yer alan öğrencilerin önemli bir kısmı temel eğitim sürecinde edinmeleri beklenen akademik yeterlikler açısından da bazı eksiklikler göstermektedir. Özellikle soyut düşünme, problem çözme, okuma-anlama ve analitik düşünme gibi üst düzey beceriler gerektiren derslerde uyum sorunu yaşanmakta; bu da derslere katılım düzeyinde azalmaya, akademik tutumların zayıflamasına ve okul ortamına yönelik aidiyet duygusunun gerilemesine neden olabilmektedir. Bu süreç zamanla öğrencilerin eğitimden kopma riskini artırmakta ve okul terklerini tetikleyen önemli bir faktör haline gelmektedir.

Mevcut ortaöğretim programlarının öğrencilerin bireysel, akademik ve duygusal ihtiyaçlarına yeterince karşılık verememesi, öğrencilerde okuldan uzaklaşma eğilimini artıran temel etkenlerden biridir. Öğrenme süreçlerinin yaşama yeterince bütünleşmemesi, uygu-

lama olanaklarının sınırlı kalması, yalnızca bilişsel gelişimi değil öğrencilerin sosyal-duygusal gelişimlerini de sınırlayabilmektedir. Özellikle sosyoekonomik açıdan kırılgan gruplarda bu durumun duygusal kopuşla birleşerek okul terklerine zemin hazırladığı görülmektedir. Ayrıca okul dışı etkinliklerin sınırlı olması, sosyal ve kültürel gelişimi destekleyecek alanların yeterince sunulmaması da okula bağlılık düzeyini düşüren bir başka unsur olarak öne çıkmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de ortaöğretim sistemi genel ve mesleki eğitim olmak üzere geniş bir öğrenci kitlesini kapsasa da sistemin mevcut yapısı çeşitli yapısal ve işlevsel sorunlarla karşı karşıyadır. Zorunlu eğitim süresinin uzaması ve öğrencilerin belirli kalıplar içinde yönlendirilmesi motivasyon kaybı, devamsızlık ve akademik başarısızlık gibi olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Ayrıca akademik başarıya dayalı seçici okullar ile yerel yerleştirme esaslı okullar arasında oluşan ayrışma fırsat eşitliğini zedeleyerek öğrenciler arasında erişim farklılıklarına yol açmaktadır.

Mesleki ve teknik eğitimde ise öğrencilerin hem yükseköğretime geçişte hem de iş gücü piyasasına uyum süreçlerinde çeşitli güçlüklerle karşılaştığı görülmektedir. Müfredatın sektör ihtiyaçlarıyla tam olarak örtüşmemesi ve öğrencilerin akademik ve mesleki yeterlikler arasında net bir yön bulamaması bu alandaki etkililiği sınırlamaktadır. Bu durum ortaöğretimin farklı ihtiyaçlara yanıt verebilecek biçimde yeniden yapılandırılmasının gerekliliğine işaret etmektedir.

Bu çerçevede yüksek devamsızlık oranları, açık öğretime yönelimin artması, disiplin sorunlarının yaygınlaşması, akademik başarıdaki düşüş ve öğretmen tükenmişliği gibi göstergeler sistemdeki önemli bir öğrenci grubunun eğitim sürecinde tutunmakta zorlandığını ortaya koymaktadır. Bu zorlukların temelinde öğrencilerin gelişim ihtiyaçlarını karşılayacak çeşitlilikte uygulama ve yönlendirme mekanizmalarının yetersizliği yatmaktadır. Ortaöğretim sisteminin bu

ihtiyaçları dikkate alan daha bütüncül bir yaklaşımla yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

MEB bu sorunların çözümüne yönelik olarak son yıllarda kapsamlı reform arayışlarını hızlandırmıştır. Türkiye'nin tarihsel ve kültürel birikiminden beslenen ve toplumsal ihtiyaçlara odaklanan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli bu doğrultuda geliştirilmiştir. Model geleneksel merkezîyetçi anlayışın ötesine geçerek bireysel farklılıkları gözetken, yerli ve milli referanslarla bütünlük, esnek, katılımcı ve kapsayıcı bir eğitim sistemi inşa etmeyi hedeflemektedir. Bu modelle birlikte yalnızca müfredat değil öğretim süreçlerinin tüm bileşenlerinde dönüşüm hedeflenmekte, böylelikle daha işlevsel, anlamlı ve sürdürülebilir bir ortaöğretim yapısının kurulması amaçlanmaktadır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin ortaya koyduğu ilke ve hedefler doğrultusunda Türkiye'deki ortaöğretim sisteminin yeniden yapılandırılmasına katkı sunabilecek bazı öneriler şunlardır:

- Temel eğitim sürecinde kazanılması beklenen becerilerin tüm öğrenciler tarafından edinilmesi güvence altına alınmalıdır. İzleme çalışmaları yoluyla temel yeterlikleri edinemeyen öğrenciler belirlenerek bu öğrencilere birebir ya da küçük gruplar halinde destek eğitimleri sağlanmalı; böylece öğrencilerin ortaöğretime daha donanımlı şekilde geçmeleri desteklenmelidir.
- Öğrencilerin bireysel, akademik ve duygusal gelişimlerini desteklemek amacıyla lise programları beceri temelli, uygulamalı ve yaşamla ilişkili içeriklerle yeniden yapılandırılmalı; öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına hitap eden esnek öğrenme modelleri geliştirilmeli, sosyal-duygusal öğrenmeyi destekleyen kültürel ve sanatsal etkinlikler okul yaşamının ayrılmaz bir parçası haline getirilmelidir.
- Zorunlu eğitimin mevcut yapısında ortaya çıkan sınırlılıkların aşılabilmesi için öğrenci ihtiyaçlarına ve bireysel farklılıklara duyarlı, öğrenme süreçlerine esneklik tanıyan, beceri temelli alternatif modeller geliştirilerek farklı

okul türleri ve öğrenci profilleri için uygun yapılar oluşturulmalıdır.

- Lise eğitiminin üç yıla indirilmesi öğrencilerin öğrenmeye ilgisini artırma, okul terklerini ve açık öğretime geçiş oranlarını azaltma potansiyeli taşıyan yapısal bir düzenleme olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda öğrenme sürecinin niteliğini koruyacak biçimde süre kısaltılabilir.
- Akademik motivasyonu düşük, öz yeterlik algısı zayıf ve gelecek kaygısı yüksek öğrenciler için destekleyici okul ortamları oluşturulmalı; bu ortamlar yönlendirici, güven odaklı ve kapsayıcı biçimde tasarlanarak psikososyal destek mekanizmaları ile öğrenme süreci bütünlüştürülmelidir.
- Meslek lisesi mezunlarının istihdam edildikleri alanlarda çalışma koşulları ve ücret düzeylerinin iyileştirilmesi amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının iş gücü piyasasını daha etkin biçimde izlemesi, denetlemesi ve bu mezunlara yönelik istihdam teşviklerini sürdürülebilir bir şekilde yaygınlaştırması önem arz etmektedir.
- Mesleki eğitim merkezlerinin (MESEM) ortaöğretim sistemi içindeki yeri ve katkısı güçlendirilerek bu kurumların daha cazip ve etkili seçenekler haline gelmesi desteklenmelidir.
- Mesleki ve teknik eğitim alanında programların güncel sektör ihtiyaçlarına uyarlanmasına yönelik mevcut çabalar güçlendirilerek sürdürülmeli; öğrencilerin iş dünyasıyla temasını artıran staj ve uygulama olanakları daha yaygın ve etkili biçimde hayata geçirilmelidir. Mezuniyet sonrası istihdam geçişi kolaylaştırmak amacıyla okul-sanayi iş birliğine dayalı rehberlik ve izleme mekanizmaları geliştirilmeli; öğrenme sürecinde üretim temelli uygulamalar ön plana çıkarılmalıdır.
- Zor koşullarda görev yapan öğretmenlerin motivasyonunu artırmak ve mesleki tüken-

mişliklerini önlemek amacıyla okul temelli psikososyal destek programları, mesleki gelişim olanakları ve danışmanlık hizmetleri yay-

gınlaştırılmalı; öğretmenlerin görev yaptıkları bağlamlar dikkate alınarak teşvik edici uygulamalar hayata geçirilmelidir.

